

Anna Kurpiel

anna.kurpiel@uwr.edu.pl

Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy Brandta
Uniwersytet Wrocławski

ALEKSANDRA PAPROT-WIELOPOLSKA, *Żuławy i Powiśle: kreowanie tożsamości lokalnych i regionalnych po 1989 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2018, ss. 288, ISBN 9788373839687.

Od kilkunastu lat polscy antropologowie, socjologowie i kulturoznawcy mają okazję obserwować ciekawe i dynamicznie rozwijające się zjawisko, jakim jest *local-turn*: zwrot ku lokalności (Musekamp 2013). Po latach przymusowej homogenizacji kulturowej, jaką narzucił PRL, poszczególne regiony dostrzegają swoją wyjątkowość, uznając ją nie tylko za podstawę własnej tożsamości, ale i markę, którą można wypromować.

Aleksandra Paprot-Wielopolska jest jedną z badaczek próbujących zaobserwować, zbadać i opisać aktualnie zachodzące procesy tożsamościotwórcze w polskich regionach. Antropolożka postanowiła zająć się dwoma przypadkami szczególnie trudnymi, gdyż leżącymi na terenach przyłączonych do Polski po II wojnie światowej. Są to, usytuowane na terenie tzw. Pobrzeża Gdańskiego, Żuławy oraz wchodzące w skład historycznych Prus Górnych – Powiśle. Oba regiony przyłączone po II wojnie światowej do Polski, przez lata etykietowane jako tzw. „Ziemie Odzyskane”, zmagają się ze swoim post-migracyjnym, przerwany, wielowątkowym „trudnym dziedzictwem” (...). Mimo tych podobieństw oraz sąsiadującego położenia (a nawet bardzo nieostrej granicy pomiędzy nimi), Żuławy i Powiśle dzieli bardzo wiele: przedwojenna historia, szczególnie ta najdawniejsza o charakterze fundacyjnym (Assmann 2008), struktura ludności, zakorzenienie w potocznej świadomości czy też przynależność administracyjna. Ta duża ilość podobieństw przy jednoczesnej sporej liczbie różnic sprawia, że komparatystyczny trud mógł zakończyć się wypracowaniem dwóch modeli opartych na analizie każdego z regionów, pokazujących nieoczywistą heterogeniczność Ziem

Zachodnich i Północnych. Książka, napisana w ciekawy i przystępny sposób, składa się z czterech rozdziałów, wstępu, zakończenia oraz obszernej bibliografii.

Rozdział I *Ziemie Zachodnie i Północne – pamięć i tożsamość* ma charakter teoretyczny. Autorka w systematyczny i rzetelny sposób wprowadza i wyjaśnia zarówno skomplikowaną historię obu regionów, jak i wszelkie koncepcje oraz pojęcia, które stanowią merytoryczną podstawę pracy. Należą do nich przede wszystkim: regionalizm i neoregionalizm, pamięć – jej rodzaje, upamiętnianie oraz polityka (wobec) pamięci, a także tożsamość w wielu wymiarach i skalach, z niezwykle ciekawą tożsamością hybrydową włącznie. W tym też rozdziale Aleksandra Paprot-Wielopolska przedstawia metodologię swoich badań. Autorka zdecydowała się na zastosowanie metod mieszanych: połączenia badań jakościowych z ilościowymi.

Prymat ważności przypadł badaniom jakościowym, które obejmowały pogłębione wywiady swobodne ukierunkowane z przedstawicielami instytucji oraz organizacji prowadzącymi szerokokorozumiane działania kulturotwórcze w regionie (Autorka podzieliła swoich rozmówców na cztery kategorie), a także obserwację uczestniczącą. Ciekawym uzupełnieniem badań było wprowadzenie mapy jako narzędzia pomocniczego, na której rozmówcy zaznaczali (wyobrażone) granice swojego regionu. Dodatkowym aspektem badań jakościowych, który niestety nie został rozwinięty w podrozdziale metodologicznym, lecz jedynie – w bardzo ładny sposób – wspomniany we wstępie książki, jest autoetnografia: Aleksandra Paprot-Wielopolska nie tylko pochodzi z Żuław, ale jest także wiceprezeską Stowarzyszenia Kochamy Żuławę, co w oczywisty sposób zarówno utrudniło (problem dystansu badawczego), jak i ułatwiło (znajomość specyficznych kodów kulturowych) jej pracę badawczą.

Badania ilościowe, mające charakter pomocniczy i dopełniający, przeprowadzone zostały techniką ankietowych sondaży wśród ludności lokalnej w ośmiu miejscowościach regionów. Ich celem było pokazanie postaw tej części społeczności, która nie będąc liderami, partycypuje lub nie bierze udziału w aktywnościach proponowanych przez lokalne organizacje i instytucje. Jak widać, mamy więc w pracy Paprot-Wielopolskiej do czynienia nie tylko z triangulacją metodologiczną, ale także postawą dążącą do jak najbardziej holistycznego uchwycenia problemu badań: w oparciu o kulturotwórcze działania tzw. „elit” (wyrażenie cytuję za Autorką) oraz ich recepcję wśród tzw. ludności lokalnej.

Rozdział II: *Tożsamości lokalne i regionalne na Żuławach i Powiślu* oparty jest na badaniach jakościowych z przedstawicielami instytucji i organizacji: od samorządowych, przez społeczne po nieformalne (jak np. koła gospodyń wiejskich). Każdy z wywiadów został zakodowany, umożliwiając czytelnikowi geograficzne i społeczne umiejscowienie rozmówcy. Rozdział drugi, zgodnie z całą filozofią książki, podzielony jest symetrycznie na analizę danych z Żuław i z Powiśla. W każdym z regionów Autorka zastanawia się nad tożsamościami jednostkowymi oraz zbiorowymi, które z kolei dzieli na lokalne oraz regionalne. Na poziomie analizy tożsamości uwydatniają się znaczące różnice między regionami. Jedną z przyczyn jest nieco innych skład społeczno-etniczny powojennej ludności regionów (na Żuławach w większości napływowa, na Powiślu natomiast przemieszana z ludnością autochtoniczną), choć w obu przypadkach można mówić o heterogenicznej społeczności, złożonej przede wszystkim z powojennych osadników przybywających z wielu stron Europy. Ta heterogeniczność, w połączeniu z wieloletnią homogenizacją kulturową i nacjonalizacją Ziem Zachodnich i Północnych, a także odwiecznym obrazem Niemca jako podstawowego (i apriorycznego) wroga Polski (Surynt b.d.) sprawia, że na obu terenach tożsamości zbiorowe kształtują się od niedawna, powoli i w drodze niełatwych negocjacji społecznych. Dodatkowa trudność polega na decyzji czy i w jaki sposób połączyć ze sobą przedwojenną i powojenną historię regionów, a co za tym idzie historię różnych państw oraz niezwiązanych ze sobą osób, rodzin, grup i narodowości. Co ciekawe, z badań Aleksandry Paprot-Wielopolskiej wynika, że Powiśle jest nieco w tyle za Żuławami jeśli chodzi o kreowanie tożsamości regionalnej. Na Żuławach bowiem załączki tego typu tożsamości już się pojawiły (o czym świadczy m.in. zaangażowanie społeczne w promowanie Żuław jako regionu lub choćby umiejętność określenia jego granic), gdy tymczasem Powiśle nadal podzielone jest na wiele tożsamości lokalnych, zaś odniesienia do regionu są niezwykle rzadkie (o czym świadczy interesujący przykład dotyczący sporu pomiędzy określeniem „Powiślak” a „Powiślanin”).

Najciekawszym, moim zdaniem, rozdziałem, pozwalającym dogłębnie zrozumieć procesy zachodzące w obu regionach, jest rozdział III: *Strategie kreowania tożsamości na Żuławach i Powiślu*. Analizując badania jakościowe, Autorka przytacza szereg konkretnych przykładów budowania poczucia przynależności oraz marki regionalnej. Dla innego badacza zajmującego się problematyką Ziem Zachodnich i Północnych są one po

części znane, a na pewno zrozumiałe, jednak osobie przyzwyczajonej do esencjalistycznego pojmowania takich pojęć jak tradycja czy dziedzictwo, prawdopodobnie zjeżą włos na głowie. Tu bowiem Krzyżak miesza się (a może rywalizuje?) ze szlachcicem, żołnierz wyklęty z Kresowiakiem, a mennonita z powstańcem listopadowym. Zachowując pełen dystans badaczy i bazując na ogromnym materiale z terenu, Aleksandra Paprot-Wielopolska bardzo rzetelnie analizuje wszystkie te tropy, dzieląc je historycznie oraz geograficznie. Do wypracowanych modeli dodaje jeden podregionalny trend, którym jest wielokulturowość, jako podstawa tożsamości i neoregionalizmu.

Ostatni rozdział: *Spoleczna percepcja polityk kulturalnych na Żuławach* bazuje na analizie danych z ankiet. Badania ilościowe pokazują ciekawe i wielowymiarowe procesy, które w dużej mierze współgrają z poprzednimi wnioskami Autorki. Aleksandra Paprot-Wielopolska analizuje partycypację społeczno-kulturową mieszkańców regionu oraz poziom ich satysfakcji z istniejących propozycji. Po raz kolejny bada społeczne wyobrażenia o regionie i jego granicach: w miarę jasno zakreślonych żuławskich i całkiem rozmytych powiślańskich. Innym ważnym zagadnieniem opisanym w książce jest pytanie o tożsamości zbiorowe i identyfikację z terenem oraz poszczególnymi jej poziomami: od lokalnej (własna miejscowość) po globalną (Europa). Co ciekawe, w tym punkcie zabrakło poziomu tożsamości administracyjnej, czyli przede wszystkim wojewódzkiej, która jest o tyle skomplikowana, że Powiśle podzielone jest pomiędzy dwa województwa: pomorskie i warmińsko-mazurskie. Do tego poziomu identyfikacji Autorka odniosła się jedynie pokrótce w Zakończeniu. Wydaje się więc, że przynależność wojewódzka nie odgrywa aż tak dużej roli w kształtowaniu poczucia identyfikacji z regionem na Żuławach i Powiślu, choć trudno uwierzyć, że nie odgrywa żadnej – choćby w zakresie finansowania instytucji i ich działań. Dla mnie, jako badacza problememu regionalności i lokalności na Dolnym Śląsku, jest to informacja więcej niż interesująca, gdyż tożsamość dolnośląska kreowana jest w najwyższym stopniu właśnie na podstawie tożsamości administracyjnej.

Powyższe rozpoznania wskazują dobitnie, jak wielki wkład ma książka Paprot-Wielopolskiej w refleksję nad neoregionalizmami oraz mechanizmami kształtowania (się) tożsamości zbiorowych, w szczególności w zakresie studiów porównawczych nad Ziemiami Zachodnimi i Północnymi. Tereny przyłączone do Polski po II wojnie światowej przeżywają

bowiem zdwojony w sile zwrot ku regionalności i to zarówno na poziomie działań lokalnych, jak i badań naukowych. Wynika on przede wszystkim, jak słusznie podkreśla Paprot-Wielopolska, z potrzeby posiadania jasno określonej tożsamości, mającej moc konsolidacji wspólnot lokalnych oraz kreowania wizerunku regionu na zewnątrz. Z moich obserwacji wynika jednak, że holistyczne badania porównawcze nadal nie są prowadzone, a każdy badacz zamyka się w swoim regionie. Dlatego książkę Aleksandry Paprot-Wielopolskiej poleciłabym w pierwszej kolejności (choć oczywiście nie tylko!) innym badaczom i aktywistom działającym na północy i zachodzie kraju. Z całym przekonaniem twierdę, że model „żuławski” i „powiślański” mogą stać się podstawą wielu badań prowadzonych w pozostałych częściach ziem przyłączonych do Polski po II wojnie światowej (i nie tylko). Mimo dużej liczby publikacji dotyczących tożsamości tych niezwykle ciekawych regionów, książka Paprot-Wielopolskiej wyróżnia się kompleksowością podejścia do zagadnienia współczesnego kreowania tożsamości regionalnych, rzetelnością analizy niezwykle bogatych, różnorodnych i aktualnych danych empirycznych oraz, co warto podkreślić (antropolog to też autor) wartką i ciekawą narracją.

BIBLIOGRAFIA

- Assmann, J. (2008). *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych* (przeł. Anna Kryczyńska-Pham). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Musekamp, J. (2013). *Między Stettinem a Szczecinem: metamorfozy miasta od 1945 do 2005*. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.
- Surynt I. (b.d). hasło: Krzyżak. *Interakcje. Leksykon komunikowania polsko-niemieckiego*. Pozyskano z <http://www.polska-niemcy-interakcje.pl/articles/show/58>.